

Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi

Aydın İPEK*

Özet: Egemenlik, yönetme hakkının kimden kaynaklandığını ve kimde olduğunu belirleyen en temel kavramdır. Günümüzde egemenliğin insanlardan kaynaklandığı kabul edilmektedir ve demokratik egemenlik olgusu meşrulukla eşdeğer tutulmaktadır. Ulus egemenliği ve halk egemenliği demokratik egemenliğin iki ayrı parçasını oluşturmaktadır. Anayasalarımız genelde ulus egemenliği ilkesini benimsemişlerdir. Ancak halk egemenliği ilkesinin demokratik egemenlik açısından daha önde olduğu düşünülecek olursa yeni anayasada halk egemenliği ilkesinin tek başına ya da milli egemenlikle birlikte yer alması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, halk egemenliği, milli egemenlik, demokrasi

A Comperation Between Public Sovereignty and National Sovereignty, Suggestion of Public Sovereignty for New Constitution

Abstract: Sovereignty is the most fundamental concept that determines the source of governing right. Today, it is agreed that individuals are source of sovereignty; and democratic sovereignty is considered to be the equivalent of legitimacy. The sovereignty of nation and the public (common people) sovereignty constitute the two pieces of democratic sovereignty. Our current and past constitutions generally consent to the national sovereignty. However, considering that the sovereignty of people is superior for democratic sovereignty, it can be suggested that the public sovereignty should be placed in the new constitutions either alone or along with the national sovereignty

Keywords: sovereignty, public sovereignty, national sovereignty, democracy

GİRİŞ

Yeni bir anayasaya doğru yol aldığımız ortadadır. Anayasa tartışmaları en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu tartışmaların can alıcı yanı egemenlik anlayışının nasıl düzenleneceği olmaktadır. Ancak bu tartışmalarda başı çekmesi gereken halk egemenliği kavramının yeterince yer bulmamasıdır. Yarı doğrudan demokrasinin kurumlarına anayasal nitelik kazandırma fırsatının bu kez de kaçırılıyor olmasıdır.

Çağımızda ulus egemenliği dolayısıyla temsili sistem üzerinde tartışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı ve demokrasi açısından bu egemenlik anlayışının yeterli olmadığı görülmektedir. Türk halkının, batı ülkelerinde olduğu gibi kendi kararını kendisinin almasında yarar vardır. Bunun yolu da halk egemenliğinden geçmektedir.

Ulus egemenliği ilkesi bir kısım insanlar tarafından Atatürk'ün

*Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

değiştirilmesini istemediği bir ilke olarak algılanmaktadır. Bu nedenle de halk egemenliği ilkesi üzerinde yeterince düşünülmemektedir. Ancak Atatürk'ün nihai hedefinden, ulus ve halk kavramları arasında ayırım görmediği ve her iki kavramı birbirinin yerine kullandığı gerçeğinden yola çıkarsak halk egemenliği ilkesinin Atatürk tarafından da benimsendiği görülecektir. Halkçılık ilkesi Atatürk'ün çok önem verdiği ilkelerden biridir. Bu ilke ile Atatürk'ün anlatmak istediği de egemenliğin halkın elinde bulunmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nde en büyük karar verici ve yol gösterici halkın bizzat kendisidir.

Çağımız sunmuş olduğu olanaklarla 20. yüzyıl başındaki Atatürk'ün önderliğindeki Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamdan kıyas kabul edilemeyecek derecede ileridedir. Dolayısıyla halk egemenliğinin yeni anayasada yer alması halkın ve devletin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır.

EGEMENLİK

Egemenlik kavramı ilk olarak açık bir şekilde Jean Bodin tarafından kullanılmıştır ve egemenliğin ilk büyük teorisyeni de Jean Bodin'dir. Egemenlik anlayışının ikinci büyük düşünürü de Thomas Hobbes'tur.(Erdoğan, 2005: 218-219) 16. Yüzyıl boyunca gerçek bir güç olarak egemenlik doktrini bu iki düşünürün kaleminde belirginleşmiş ve bu kalemlerden yazıya dökülerek günyüzüne çıkmıştır.(Brown, 2005: 27) Ortaya çıkışı, modern devletlerin kuruluşu ve bu devletlerin feodalite ile mücadelelerinin olduğu döneme rastlamaktadır. Günümüze kadar birçok yazar tarafından ele alınmış olan kavramın ortak bir tanımında uzlaşılammıştır.(Şahin, 2004: 22).

Bodin, devletin varlığı için gerekli olan hakim gücü, içte insanlar üzerinde sınırsız ve üstün, dışta da bağımsız bir kudret olarak belirtmektedir. Bu hakim gücün açıklanan niteliklerini ifade etmek amacıyla "Egemenlik" (souveraineté) kavramını kullanmıştır.(Okandan, 1976: 527) Bodin'e göre egemenlik kanun yapma gücüdür ve egemen, kanun yapma yetkisine sahip olduğu gibi, kanunları uygulamada da hiçbir kısıtlamaya tabi değildir. Hobbes egemenliği esas olarak cebir gücü olarak tanımlar ve istisnasız bütün sosyal kurumların egemene tabi olmak zorunda olduğunu belirtir.(Erdoğan, 2005: 219) Grotius'a göre egemen, eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayandır.(Grotius, 1967: 30)

Egemenlik iç ve dış egemenlik olmak üzere ikiye ayrılır.(Özkan, 2002: 34) Hegel de, *Philosophy of Right* adlı eserinde egemenliğin dışsal ve içsel anlamlarını ayırmakta, iç ve dış egemenlik kavramlarının çok karmaşık

yollardan birbirleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Dış egemenlik devletin daha yüksek bir merciye hesap vermemesidir ve içsel iktidarın özelliğinden alanını ve sınırlarını soyutladığı için özünde resmidir.(Mogoach, 2002: 12) Dış egemenlik bir devletin uluslararası ilişkiler bakımından diğer devletlerle hukuki açıdan eşit olması, bağımsız olması demektir. Dolayısıyla dış egemenlik aynı zamanda başka bir devlete tabi olmamayı, bağımsız bir aktör olarak hareket edebilmeyi de içermektedir. İ egemenlik ise devletin kendi ülke sınırları içerisinde en üstün otorite olması ve bu otoritesini tüm gerçek ve tüzel kişilere kabul ettirmesi demektir.(Demir, 2005: 18) İ egemenlik, ülke toprakları üzerinde yaşayan insanları yönetme yetkisi olarak da değerlendirilebilir.(Kaboğlu, 2005, 67) İ egemenlik, kimin neyi hangi yetki ile yönettiğini, alanını ve sınırlarını belirleyen normatif bir içeriğe sahiptir. Bu içsel tanımlama siyasal iktidarın dağılımını ile ilgili anayasal konuları da gündeme getirmektedir.(Mogoach, 2002: 12) Kimilerine göre anayasa dahilinde erklerin kesin bir ayrımı dış egemenliğin i bölümlenmesi olarak da görölmektedir.(Bogdanor, 1999: 239) Bu i bölümlenmeyi çoğunluğa uyarak i egemenlik olarak değerlendirdiğimizde yasama, yürütme ve yargı erklerinin egemenliğin üç farklı boyutunu oluşturduğu görölmektedir.

Egemenliği en geniş anlamı ile tanımlayacak olursak bir toplumun yazısına ilişkin olarak “son sözü” söyleme yetkisidir diyebiliriz. Ulus ve ülkeyi göz ardı etmemekle birlikte, devletin bir yönetim aygıtı olduğu gerçeğinden yola çıkarsak, önemli olanın devletin buyurma yetkisini sınırlayan bu unsurlar değil, direkt olarak egemenlik adı verilen buyurma yetkisi olduğunu görürüz.(Eroğul, 2000: 6) Egemenlik, hiçbir denetime bağlı olmayan kesin buyruklar verme gücüdür(Pazarıcı, 2005: 148) ve emir ve kumanda hakkının kimde olduğunu belirler.(Yavuz, 2000: 65)

Bu bağlamda egemenlik devletin manevi ve hukuki kişiliğine, yani politik olarak örgütlenen millete aittir.(Özkan, 2002: 35) Egemenliğin millete ait olması, din, sınıf, zümre, etnisite, askeri güç gibi olguların egemenliğin kaynağı olamayacağını gösterir ve bu bağlamda milli egemenlik kavramı laik bir kavramdır.(Akyol, 2003: 99)

EGEMENLİĞİN KAYNAĞI ve SAHİBİ

1789 Fransız ihtilalinden bu yana egemenliğin insanlardan kaynaklandığı ve üstün emretme gücüne insanların tümünün sahip olduğu kabul edilmektedir. Sorun egemenliğin sahibi olan bireylerin devlet yönetiminde nasıl söz sahibi olacağı, iktidarı nasıl kullanacağı noktasında ortaya çıkmaktadır.(Hakyemez, 2004: 63)

Ancak yakından incelendiğinde egemenlik ve iktidar kavramlarının birbirinden farklı oldukları görülmektedir. Gerçi, iktidarı kullananlar egemenliğin sonucu olarak iktidardadırlar. Yani ulus adına iktidarı kullanmaktadırlar. Ancak egemenliğin kullanılması ile egemenliğin aidiyeti birbirinden farklıdır. Egemenlik kayıtsız şartsız ulusa aittir. İktidarı kullananlar ise hükümet etme yetkisini kayıtlı ve şartlı biçimde, geçici süreyle ve sadece “zilyed” olarak egemenliğin gerçek ve sürekli sahibi olan ulus adına kullanmaktadır.(Hakyemez, 2004: 63)

Egemenlik, kurucu niteliğe sahiptir, anayasadan önce ve anayasadan üstündür. Egemenlik kaynağı bakımından değişmez yani süreklidir, iktidara oranla daha sınırsızdır. İktidarlar ise değişebilirler ve belirli sürelerle iktidarda kalabilirler. Egemenlik ile iktidar arasındaki ilişki alt üst ilişkisidir. Egemenlik bağımsız olmayı gerektirir. Oysa iktidar mutlak surette bağımsız olmayan, sömürge yönetimlerinde de olabilir.(Hakyemez, 2004: 63) Unutulmamalıdır ki, egemenliği kendinde saklı tutan topluluk, bağımsız bir topluluk olarak kabul edilir.(Karamustafaoglu, 1970: 59)

Egemenlik ve iktidar arasındaki farklardan bir diğeri de, egemenliğin bölünmezliğine karşın iktidarın bölünebilir olmasıdır. Egemenliğin bölünmezliği demek; devletin sınıf devleti olmaması, yani egemenlik hakkının halkın bir bölümüne değil tamamına ait olması demektir.(Teziç, 1990: 45) J.J. Rousseau, toplumsal sözleşme ile ortaya çıkan genel iradenin devlette egemenliğin sahibi olduğunu ve halk oyunun yürütülmesi anlamına geldiğini belirttiği egemenliğin devredilemeyeceğini söylemektedir. (Akdoğan, 2003: 24) 1982 Anayasası'nın 6. maddesinin son fıkrasının ilk cümlesinde belirtildiği üzere, “egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz”. Gerçi, herhangi bir kişi, zümre ya da sınıf meşru olmayan yollarla da iktidarı ele geçirebilir, iktidar olabilir, zira iktidar somut bir kavramdır. Buna karşılık egemenlik soyuttur, ideolojik bir kavramdır.

Çağdaş dünyada ve gelişmiş demokrasi anlayışı içinde egemenliğin kaynağını insan unsurunun dışında aramak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Egemenliğin kullanılmasında iktidar dediğimiz yönetici kadroların bulunması, egemenliği sadece bu kadroların kullanacağı anlamına gelmez. Günümüzün çağdaş demokratik egemenlik anlayışı içinde egemenliğin sahibi olan halk ya da ulus adına halkın bizzat kendisinin egemenliğin kullanımına katılımı söz konusu olmaktadır.

DEMOKRATİK EGEMENLİK

Demokrasi Latince bir deyimdir. “Halk” anlamına gelen “demos” ile “egemenlik–iktidar ve otorite” anlamına gelen, “kratos” veya “kratein” sözcüklerinden oluşur. Sözcük anlamında demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi, halka ait olan ve kaynağı halkta bulunan egemenliğin halk tarafından ve halk için kullanılması, halk iktidarı, halkın yönetimi olarak tanımlanabilir.(Aliefendioğlu, 2005: 71; Gözübüyük, 2000: 22)

Bir yönetim şekli olarak demokrasi kavramı Yunan filozoflarına kadar geri gider. Onun çağdaş kullanımı ise, Batı toplumunda 18. yüzyıl sonlarındaki devrimci değişimlerden kaynaklanır.(Huntington, 1991: 5) Abraham Lincoln’un deyişiyile demokrasi kavramı “halkın halk tarafından ve halk için yönetimi” (*government of the people, by the people, for the people*) olarak tanımlanmaktadır.(Çebi, 1997: 30) Demokrasinin burada ayırtdedici özelliği “halk tarafından yönetim” unsurunda yatmaktadır. En koyu tiranlıklarda bile, halkın bir nesne olarak halk için yönetildiği söylenebilmektedir. “Halk tarafından yönetim” unsurunu içeren demokrasi ile halk, aynı zamanda “özne” olmaktadır.(Arslan, 2005: 366)

Avrupa Parlamentosu, 12 Nisan 1989 tarihinde kabul ettiği “Temel Hak ve Özgürlükler Bildirgesi”nin (Declaration of Fundamental Rights Freedoms) 17. maddesinde demokrasiyi şu şekilde tanımlamıştır: “her türlü kamusal yetki halktan doğmalı ve hukuk devleti ilkesine uygun olarak kullanılmalıdır; her kamu fonksiyonu ya doğrudan seçilmiş görevliler tarafından ya da doğrudan seçilmiş bir parlamentoya karşı sorumlu görevlilerce yürütülmelidir.”¹

Demokrasinin pekiştiği, demokratik egemenliğin var olduğu bir anayasal düzende, bütün siyasal kararlar genel oya dayanan, bu nedenle kararlarından dolayı halka hesap verir (accountable) ve sorumlu (responsible) kılınabilen seçilmiş kurumlar ve organlar tarafından alınmalıdır. Bu anlamda devlet yönetimi içindeki kurum ve kişilerin seçilmiş sivil yöneticilerin kararlarına tabi olmaları gerekmektedir.(Yazıcı, 2004: 229)

Demokratik hukuk kurallarının gelişiminde önemli düşünsel temel oluşturan(Hakyemez, 2004: 27) ve modern devletin oluşumu ile eşzamanlı olarak ortaya çıkan egemenlik kavramı, gelişim süreci içerisinde önemini kaybetmemiş, siyasal rejim ve oluşumların her zaman kendisine başvurdukları bir kavram olmuştur.(Türk, 2002: 121) Egemenliğin konusu da zaten hukuksal bir düzendir.(Kelsen, 1942: 77) Devletin tanımlanmasında demokrasiye başvurulması, egemenliğin kaynağı ve kullanımını belirlemek

¹ OJ No C 120/51, 16.5.1989, s. 55.

içindir.(Sezer, 2000: 2) Demokrasi dışında bir ölçütle egemenin kim olacağını ve egemenliğin nasıl kullanılacağını belirlemek ölçütün sakatlığı nedeniyle başından sonuna dek sakat bir egemenlik anlayışına yol açacaktır.

Hukuk normları, belirli bir konuyu düzenleyen ve uyulmaması durumunda belli yaptırımları olan düzenleme ve emirlerden oluşur. Egemenliğin, “kuralı koyacak olan kimdir? Yönetecek olan, emrecek olan kimdir?” şeklindeki temel sorulara yanıt aramada ve sorunun çözümünde en belirleyici kavram olarak görülmesi ve kabul edilmesi, kavrama çok önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Egemenlik bir karar alma gücüdür. Bu karar alma gücünü elinde bulunduran ya da egemenliği kullanan iktidar, kararları nasıl alacak ve bu kararlara kimler neden uymak zorunda kalacaktır? Egemenliğin sınırları var mıdır? Egemenliğin sahipleri ve kullanıcıları her istediğini yapma hakkına sahip olarak kabul edilebilecek midir? Tüm bu soruların merkezinde ise verilecek yanıtları belirleyen bir ilke vardır: Meşruiyet.(Akkuş, 1995: 19-20)

Bir topluluğun bütün üyelerince ya da en azından büyük çoğunluğunca herhangi bir zorlama olmaksızın gönüllü bir şekilde iktidar olarak kabul edilme biçiminde anlaşılması mümkün(Soysal, 2003, 171) olan meşruiyet, bir kurum ya da iktidarın herkes tarafından bilinen ve benimsenen kurallara göre (hukuk kuralları) oluşmasını ve arkasında özgür rızaya dayalı çoğunluğun bulunmasını gerektirir. Duverger, Burdeau, Aron, Easton, Kelsen, Lipson, Weber ve birçok düşünürün görüşleri de böyledir.(Selçuk, 2003: 41)

Egemenliğin kullanımında uzlaşma aranmak zorundadır. Demokrasi içinde en meşru ve en geniş uzlaşma halkın uzlaşması ile sağlanır. Halkın kararını görmezden gelerek yasal kuralların arkasına sığınması özellikle polis devletlerinin bir özelliği olmaktadır.

Birey olmanın yerleştiği, vatandaşlığın devletin insan unsurunun en temel değeri haline geldiği günümüzde, iktidarın vatandaşların ya da bireylerin dışında aranması meşruiyetin gözardı edilmesi ile eşdeğer olarak kabul edilecektir. Artık, yasama ve yürütme iktidarı bireylerin rızalarına dayanır ve bu rızaya uygun eylem ve işlemlerde bulunur. Yargı iktidarı da bu rızaya uygun olarak kurularak bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için anayasanın ve hukuk düzeninin korunmasını sağlar. Bu da ancak demokratik bir egemenlik anlayışı ile mümkün olacaktır.

Meşruiyet, egemenliğe değer boyutu katmaktadır. Küreselleşmenin hangi düzeyine gidilirse gidilsin, dönüşüm sürecinde değişen tanımlamalara, sembollere ve seremonilere rağmen meşruiyet ve gücün, egemenliğin

değişmeyen iki ana unsuru olduğu grlmektedir. Bu açıdan bakıldığında meşruiyet ve g egemenliğin iki temel ayağıdır. Egemenlikle ilgili diğer unsurlar yeterlilik değil gereklilik unsurlarıdır.(Davutoğlu, 2003: 51)

Bireylerin dışlandığı fikirlerinin değer taşımayacağı nedeniyle görüşlerinin alınmadığı bir sistemde bireylerin devletle bütünleşmesi sağlanamaz. Bireylerin kendilerini devletin ya da egemenliğin sahibi olarak görmesinin engellendiği bir rejim, içinde barındırdığı hoşnutsuz kesim nedeniyle çatışmalardan kurtulamaz. şu da unutulmamalıdır ki hoşnutsuz kalabalıklar devlet kuramazlar fakat devlet yıkarlar. Temelleri en sağlam devlet egemenliğin tüm bireylere ait olduğu devlettir. Bu devlet bireylerin kendisine ait olanı korumada göstereceği gayret ile asla dışarıdan etkilenmez. İnsanlığın en temel davranış şekillerinden birisi de şudur ki, bir şeyin sahibi olan, sahibi olduğu şeyi önce kaybedip sonra tekrar kazanmak peşinde koşmaz. Bireylerin egemenliğe sahip olması esastır. Anayasal vatandaşlık anlayışı da bunun içindedir.

Egemenlik, günümüzde milletin sahipliği ve mülkiyeti altında kabul edilmektedir. Ancak teokratik egemenlik, monark egemenliği gibi kaynağını halktan almayan egemenlik anlayışları da bilinmektedir. İçte kaynağını halktan alan, halkın halk tarafından halk için yönetildiği egemenlik türüne **demokratik egemenlik** adı verilmektedir. Demokratik egemenlik, devletin varlığı için zorunlu olan hakim gücü yani egemenliği, devletin insan unsuruna dayandıran ve bu güce, toplumu sahip ve kaynak olarak gösteren egemenlik anlayışıdır.(Okandan, 1976: 762) 18. yüzyılın sonlarından itibaren kamu hukukunda değer kazanmaya başlayan ve bu değerini günümüze kadar devam ettiren demokratik egemenlik ilkesi,(Okandan,1976: 763) artan bir şekilde kamu hukukunda önem kazanmaktadır.

Egemenliği kullanan iktidar, toplumun kaderiyle ilgili temel kararları alabilen zorlama yetkisine sahip bir yapıdır ve hukuki olarak örgütlendiği ve kurumlaştığı yerde devletten söz edilebilir. Ancak iktidarın barışçı biçimde devamı az veya çok meşru olmasına bağlıdır.(Erdoğan, 2003: 327-329) Meşruiyet günümüzde ancak demokratik egemenlikle mümkün olmaktadır. Egemenliği kullananlar halkın istediği şekilde karar alırlarsa meşruiyet kazanacaklar, halkın isteklerine zıt kararlar aldıklarında da meşruiyetlerini kaybedeceklerdir. Kaynağını halktan aldığını söylemekle birlikte, halka hesap verme zorunluluğu olmayan kimselerin halk adına kararlar alabildiği ve bu kararlar nedeniyle siyasal sorumluluklarının bulunmadığı egemenlik anlayışı, demokratik egemenlik anlayışının değil, otoriter bir egemenlik anlayışının dışa yansımasıdır.

Devlet içindeki en üstün buyurma kudreti anlamına gelen egemenliğin millete ait olduğu bir devlette, siyasal rejimin demokratik bir rejim olması

gerektiği de bilinen bir olgudur.(Özbudun, 2004: 83) Egemenlik kuramı olarak kullanıldığı andan günümüze dek kamu hukukunun ve siyaset biliminin en tartışmalı kavramlarından biridir.(Akkuş, 1998: 206) Kavramın soyutluğunun yanında, farklı anlam yüklemelerine açık karakteri de tartışmaların yoğunlaşmasında etkili olmaktadır. Demokrasi ve egemenlik kavramları arasındaki ilişki de 20. yüzyılın yoğun tartışma odaklarından birini oluşturmuştur. Değişik ölçütler kullanarak, farklı çıkış noktalarından hareketle halk egemenliği ya da millet egemenliğinden söz edilmektedir.(Akkuş, 1998: 207)

Demokratik egemenlik anlayışı açısından bakıldığında biri halk egemenliği, diğeri de ulus egemenliği (ulusal egemenlik-milli egemenlik) olmak üzere ikili bir ayrım söz konusudur.(Gözübüyük, 2000: 68; Özdal ve Genç, 2005: 20) Eğer egemenlik vatandaşlara ait ise halk egemenliğinden, ulusa ait ise ulus egemenliğinden söz edilmektedir. (Gözübüyük, 2000: 68) Başka bir ifade ile açıklayacak olursak demokratik rejimlerde egemenlik ya halktadır ya da ulustadır.(Özer, 2005: 54)

HALK EGEMENLİĞİ

Modern egemenlik kuramı 1789 Fransız İhtilali ve sonrasında “halk egemenliği” ve “milli egemenlik” kuramları biçiminde anlaşılıp yorumlanarak burjuvazinin siyasi iktidarı ele geçirmesine neden olmuştur.(Koçak, 2005: 225) 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin üçüncü maddesinde egemenliğin halka –ya da millete- ait olduğu gerçeği, hiçbir ferdin ve hiçbir heyetin açık olarak halktan – ya da millettengelmeyen bir yetkiyi kullanamayacağı belirtilmek suretiyle ifade edilmiştir.(Okandan, 1976: 763)² Buradan yola çıkarak başlangıçta halk egemenliği ve millet egemenliğinin ortak yanlarının vurgulandığı ve ayrışmanın netleşmediği söylenebilir. Bu ayrışmanın önemli bir bölümü ulus egemenliği başlığı altında daha detaylı olarak anlatılacaktır.

Belli bir bütünlük içinde egemenliğin kaynağının halk olduğu düşüncesi ilk olarak Rousseau tarafından ileri sürülmüştür.(Gemalmaz, 2003: 62) Rousseau'nun halk egemenliğine kaynak oluşturan sosyal sözleşme kuramı kendisinden önce de tartışılmıştır. Ancak bu kuramın ilk akla getirdiği ismin Rousseau olmasının nedeni bu kuramın onun kaleminde olgunlaşması ve gerçek değerini bulup bir devlet doktrini olmasından kaynaklanmaktadır.(Başgil, 1948: 112) Rousseau'yu diğerlerinden ayıran bir diğer özellikte, bireylerin, oluşturacakları anayasal devlet içinde

² Okandan'ın bu açıklamalarına rağmen “her türlü egemenliğin esası kayıtsız şartsız millettendir” şeklinde ki söz konusu 3. madde Georges Burdeau'ya göre, milli egemenlik ilkesinin somutlaşmış bir halidir. Daha geniş bilgi için bakınız; (Burdeau, 1964:, 20)

özgürlüklerini sürdüreceklerine olan inancıdır.(Yücel, 2006: 167) Rousseau, yaptığı çalışmalarla halk egemenliğini açıklamaya çalışmıştır.

Halk, milletin hâl'de yaşayan kısmıdır.(Özer, 2005: 48) Halk egemenliği anlayışında egemenlik, bireylerden ayrı, manevi bir varlığa değil, doğrudan doğruya toplumu oluşturan bireylere ait bulunmaktadır.(Okandan, 1976: 767) Egemenliğin dayanağı sosyal topluluğu oluşturan bireylerden kaynaklandığına göre, halkın egemenliği bireylerin egemenliklerinin toplamıdır.(Burdeau, 1964: 20) Bireylerin her biri egemenlikte ayrı ayrı pay sahibidir.(Hakyemez, 2004: 64) Öncelikle halk egemenliğinin temelinde Rousseau'nun da açıkladığı üzere toplum sözleşmesi yer almaktadır. Rousseau, “Toplum Sözleşmesi” adlı kitabında “Devlet on bin yurttaştan oluşuyor diyelim... Buna göre, egemen varlığın uyruğa oranı, on binin bire oranı gibidir. Yani devletin her üyesinin payına, egemen yetkenin onda biri düşmektedir” diyerek halk egemenliği anlayışına açıklık getirmektedir. Rousseau'nun bu halk egemenliği anlayışı, doğrudan demokrasi anlayışıyla birlikte, genel oy ilkesine de daha uygundur.(Hakyemez, 2004: 65)³ Ayrıca, genel iradeyi egemenlikle eř tutan Rousseau'ya göre egemenlik toplumda kalmalıdır. Kişi ya da gruplarca temsil edilmesi de doğru değildir.(Yücel, 2006: 168) Dolayısıyla temsili sistemin halk egemenliği anlayışına uygun olmadığına da işaret etmektedir.

Halk egemenliği açısından bir okuma yapacak olursak kanaatimize göre egemenlik, Anayasanın 12. maddesinde belirtilen “dokunulmaz devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlerin” en başında yer almaktadır. Egemen bir kimsenin bu hakkına asla dokunulamaz. Egemen bir kimsenin kendi payına düşen egemenlik hakkını o devlet içinde başka bir egemene devretmesi mümkün olmadığı gibi o devlet dışında bir kişiye vermesi de mümkün değildir. Yani egemen kimse bu egemenliği üzerinde tasarruf hakkına sahip değildir. Bu hak şahsa sıkı sıkıya bağlı bir haktır. Egemen bir kimsenin bu hakkından vazgeçmesi de hukuki açıdan geçerlik taşımaz.⁴

³ Halk egemenliği anlayışında vatandaşların her biri ekonomik ve sosyal durumu ne olursa olsun egemenliğin kullanımında hak sahibidir. Dolayısıyla Sieyes'in aktif – pasif vatandaşlar ayırımına dayalı genel oydan sapma oluşturabilecek anlayışına yer yoktur. Daha geniş bilgi için bkz: (Karamustafaoğlu, 1970: 65-72)

⁴ Egemenliğin kullanım göstergelerinin başında gelen oy hakkı açısından konuya bir bakış açısı sunmak yerinde olacaktır. Bir egemenin seyahat, hastalık vb. nedenlerle genel seçimlerde “oyunu” başkasının kullanması şimdilik düzenleme altına alınmamıştır. Bakanlar Kurulu üyeleri ise benzer sebeplerle oylarının kullanımını bir başkasına devredebilmektedirler. Gelecekte benzer şekilde bir düzenlemenin egemen bireyler açısından da geçerli olacağı söylenilebilir. Oy verme ya da oy kullanma hakkının belli bir oylama için devri, egemenliğin devri ya da egemenlikten vazgeçme değildir. Egemenlik yetkisi bireyin kendisinde kalmaya devam etmektedir.

Genel irade deyimini kullanan Rousseau, egemenliği ve meşruiyeti insan doğasına uygunlukta aramaktadır.(Öktem, 2003: 353-354) Sözleşme varsayımından yola çıkılarak toplum ve devlet kurulmaktadır. Halkın etrafında birleştiği genel irade ve genel iradenin ifadesi olan egemenlik kavramları gibi demokrasinin temel kavramları belirlenmektedir. Bu temel üzerinde halkın iradesine bağlı bir yasama organı eliyle hukuk devleti kurulmaktadır.(Akad,2006: 5-6) Hukuk devleti ve demokrasi birbirlerinin olmazsa olmaz şartlarıdır.(Özer: 2003: 45) Hukuk devleti hukuk düzeneğine demokratik değerler sistemini yerleştirerek demokrasiyi kurar.(Kaboğlu, 1998: 96) Bu bağlamda halk egemenliği anlayışı siyasi iktidarın meşruluğunun kendi içinde olmayıp, yönetilenlerin rızasından kaynaklandığını gösterir.(Erdoğan, 2005: 223) Egemenlik gücünü halktan alan ve halk adına kullanan yöneticiler, Rousseau'nun deyimiyile halkın memurlarıdır ve halkın koyduğu kurallara bağlı hareket etmek zorundadırlar.(Öktem, 2003: 356)

Ulusal uzlaşma belgesi olan anayasalar, devlet gücünü uygar bir şekilde sınırlamanın, hak ve özgürlükleri güvenceye bağlamanın hukuksal yapıtıdır.(Özden, 1994: 123) Toplum sözleşmesi, sosyal sözleşme, ulusal uzlaşma belgesi, adına ne diyecek olursak olalım, demokratik anayasalar üzerinde bir uzlaşma ve/veya bir sözleşmenin varlığı gereklidir. Özgürlüğü rehber edinmiş bütün hukuk sistemlerinde, eğer özgür iradeye dayalı bilinçli rıza söz konusu değilse, o sözleşme hukuka aykırıdır ve doğuştan sakat bir sözleşmedir.(Selçuk, 2003: 41)

Demokratik egemenliğin halk egemenliği boyutuna karşı, bu egemenlik türünde kararların çoğunluk tarafından alınmasından ötürü bireyin ve azınlık görüşünde olanların haklarının ihlal edileceği ileri sürülmektedir.(Okandan, 1976: 772) Demokratik egemenliğin geçerli olduğu bir siyasal rejimde anayasaların yapısına baktığımızda bu iddianın yersiz olduğu söylenebilir. Bu sözleşme ve/veya uzlaşma, anayasanın yapımı sürecinde nasıl sağlanmaktadır sorusuna vereceğimiz yanıt, halk egemenliğine karşı ileri sürülen iddiaya da yanıt niteliğindedir. Anayasa yapımı sürecinde bireyler aşağıda açıklayacağımız iki nedenden ötürü çoğunluk iradesine karşı, birey ve azınlık haklarının öncelikle korunmasını ister.

Çoğunluk durgun değil, aksine dinamik bir kavramdır, halkın sayıca çoğunluğu da her olayda sürekli değişiklik gösteren bir olgudur.(Ünal, 1996: 432) İlk olarak ileride oluşacak çoğunluk iradesini kimlerin oluşturacağı, kimlerin azınlık görüşünde kalacağı bireylerin yapısal özelliklerinin, iç dünyalarının ve beklentilerinin farklı olmasından dolayı farklı durumlarda farklı olacaktır. Birey çok iyimser bir ihtimalle doksan dokuz çoğunluk görüşüyle aynı görüşte olmakla birlikte bir çoğunluk görüşüyle farklı görüşte olabilir. Çoğunluk iradesinin azınlığı hiçe sayar bir şekilde uygulanması

Çoğunluk diktatörlüğüne yol açacağından, birey öncelikle bu farklı görüşünün çoğunluğa karşı korunup, çoğunluk görüşünün buna göre uygulanmasına rıza gösterecektir. Uzlaşmayı öncelikle kendinin korumasında arayacaktır. Her birey bu şekilde düşüneneğinden öncelikle anayasal ilke olarak bireyin ve azınlığın haklarının korunması, bu noktadan sonra çoğunluk iradesinin uygulanması söz konusu olacaktır. Bireyin doksan dokuz çoğunluk görüşüne karşı olup bir çoğunluk görüşünü paylaşacağı ihtimali üzerinden anayasa yapımına gelecek olursak, bu durumda birey ve azınlık haklarının ileride oluşması muhtemel çoğunluk iradesine karşı anayasada öncelikle korunacağı da görülecektir. Buna “*menfaat açısından karşı çıkma kuramı*” diyebiliriz.

İkinci olarak birey, yüz çoğunluk görüşüyle aynı paralelde olacağını düşünse bile, diğer bireylerin ve azınlığın çoğunluk iradesine karşı korunmalarını etik açıdan isteyebilir, çoğunluk iradesinin bu noktadan sonra uygulanmasına rıza gösterebilir. Buna “*etik açıdan karşı çıkma kuramı*” diyebiliriz. Dolayısıyla oğunluk iradesi anayasa yapımında birey ve azınlık hakları korunarak sınırlı bir şekilde doğmaktadır. Günümüz dünyasında etik açıdan karşı çıkma kuramının özellikle toplumu yönlendiren bireylerde oldukça gelişmiş olduğu söylenilebilir.

Çoğunluğun iradesine anayasacılığın getirdiği sınırlamalar, demokrasinin gerçekleşmesini engellemek amacını taşımamaktadır. Aksine bu iradenin, rastgele ve anlık bir tepkiden ve diktatöryel anlayıştan uzak, doğrulanmış ve denetlenmiş bir çoğunluğa oturmasını sağlamaya yöneliktir. Demokratik egemenliğe gerçek saygı, onun iyi düşünölmüş ve dayanıklı olmasını gerekli kılar.(Soysal, 2003: 172-173) Halkın egemen olduğu demokratik bir rejimde öncelikle halkın kendisinin kararların belli düşünce sürelerine ihtiyaç duyacağı unutulmamalıdır. Bu bağlamda hiç kuşkusuz anayasacılık anlamında anayasa, devlet iktidarını, çoğunluk iradesinin aşırılıklarını sınırlayan ve bu yolla anayasal devleti kuran yazılı bir metin olarak ifade edilebilir.(Anayurt, 1998: 670) Meclis çoğunluğunun bir anda oluşup karar vermesi mümkündür. Halk çoğunluğunun karar vermesi için ise, belli bir süre gereklidir ve bu süre daha uzun ve tartışmalarla dolu bir süredir.

Tarih göstermektedir ki yetkiye sahip olanlar, bir sınırla karşılaşınca kadar ya da diğer bir deyişle yetkileri sınırlanınca kadar, büyük çoğunlukla kullandıkları yetkilerini kötüye kullanma eğilimindedirler. Dolayısıyla siyasal sistemi, içinde sınırlar barındıran bir yapı olarak kurmak gerekmektedir.(Uygun, 2003: 252) oğunluk iradesinin yasalaşması, yani yasama yetkisi ve çoğunluk iradesinin uygulanması, yani yürütme yetkisinin birey ve azınlık haklarına zarar vermemek şartıyla egemenliğin kullanıcıları tarafından kullanılabilceği anayasal ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anayasal ilkeye aykırı olarak egemenliği kullananların yasama ve yürütme

yetkisini kullanmalarına karşı bireyler, hem menfaat kuramı gereği hem de etik kuram gereği anayasal bir koruma isteyecekler ve bu istek, başta anayasa yargısı olmak üzere yargı yetkisinin anayasal ilke olarak yer alması sonucunu doğuracaktır. Yargı yetkisinin yer almasının yanında egemenliği kullanan yasama ve yürütme organlarının yargıyı etkilemelerine karşı çıkılacak ve yargı bağımsızlığı anayasal ilke olarak anayasada yerini alacaktır.

Amerikan Anayasa tarihine dikkatlice bakıldığında anayasa mekanizmasında üstün bir “kuvvet” olarak yer alan Federal Yüksek Mahkemenin kurulması, anayasa ile tanınmış yetki sınırlarının bekçiliğini yapmak, yasama ve yürütme yetkisini kullanan organların sınırları aşmalarını ve anayasaya aykırı kanunların uygulanmasını engellemek suretiyle Federal Cumhuriyetin yaşayabileceğinin millet tarafından anlaşılmasıyla mümkün olmuştur. (Arsel, 1958. 15) Ayrıca federal yargı organlarının kurulma amaçlarına bakıldığında, azınlığı çoğunluk tahakkümüne karşı koruyarak Anayasayı uygulama isteğinin var olduğu görülecektir.(Arsel, 1958. 232)

Vergi konusundan bir örnek verecek olursak halkın çoğunluğunu oluşturanlar, azınlıkta kalacak şekilde ve milli gelir seviyesi daha yüksek olduğundan bahisle Ege Bölgesi vatandaşlarının vergi oranlarının daha fazla olması şeklinde bir karar alamayacaklardır. Çünkü anayasanın yapımı sürecinde böyle bir karara karşı hem menfaat kuramı gereği tüm bölgeler – kendilerinin azınlıkta bırakılma ihtimaline karşı- hem de etik kuram gereği etik değerleri olan bireyler böyle bir karar ihtimaline karşı halkın bir bölümüne diğerlerine oranla aleyhte hükümler getirilemeyeceğini anayasada karara bağlayacaklardır. Anayasanın bu iki kuram dışında ve aksi yönde değiştirilmesi toplum sözleşmesi, sosyal sözleşme, ulusal uzlaşma belgesi olarak kabul ettiğimiz demokratik anayasalar üzerinde bir uzlaşma ve/veya bir sözleşmenin varlığı koşulunu ortadan kaldırdığından anayasanın meşruluğunu kaybetmesine neden olacaktır. Dolayısıyla bu anayasa halk egemenliğine dayanan bir anayasa olmayacak, aksine meşru bir şekilde bile olsa egemenliğin kullanılmasında yetki sahibi olan kişi ve grupların, kendi isteklerine göre oluşturdukları bir anayasa olacaktır. Bu durumu engelleyici tedbirleri, egemenliğe sahip olan halk, hem anayasada gerekli kuralları koyarak, hem de egemenliğin yargı kuvveti yetkisini elinde bulduran organa denetim yetki ve görevi vererek alacaktır.

Anayasaların halkın istekleri doğrultusunda zaman ve ihtiyaçlara göre değiştirilmesi konusu Rousseau tarafından da düşünülmüş ancak bu değişikliğin yine anayasa tarafından belirlenmesi gerekliliğini vurgulamıştır. ABD Anayasası da bu fikri benimsemiştir.(Arsel, 1968: 238) Bu durumda anayasa yargısını elinde bulduran mahkeme yasama organını denetleme yetki ve görevini sağlıklı bir şekilde yapmış olacaktır.

Georges Vedel, Rousseau'nun ileri sürdüğü, bireylerin "toplum sözleşmesi" yaparak rızalarına dayalı birliktelik kurmalarının çağdaş demokrasinin temel konusu olan "toplumun iradesi ile bireyin özgürlüğü arasındaki çatışma"yı bütünleşme içinde sona erdiren anlayışı içinde, klasik demokrasinin, herkes için iktidara hem serbestçe katılma, hem de serbestçe muhalefet edebilme anlamına geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla çoğunluğun iradesine karşı azınlıkta kalanlar, Soysal'ın da belirttiği üzere, çoğunluk iradesine muhalefet etme haklarının bilincinde olarak, çoğunluk iradesine boyun eğebilirler.(Soysal, 2003: 172) Bu boyun eğme kendi görüşlerinden soyutlanma ya da vazgeçme değil, sözleşme sırasında verdikleri rızalarının bir gereğidir ve azınlık görüşlerinin geliştirilmesine de engel değildir.

Atatürk, "demokrasinin bütün anlamı ile ülküsü, milletin tümünün aynı zamanda yöneten durumda bulunabilmesini, hiç olmazsa devletin son iradesini yalnız milletin ifade etmesini ve belirtmesini ister..."(Mumcu, 1983: 115; Kılıçkıran, 1990: 407) diyerek egemen olanın son karar verme hakkına sahip olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Ulus (millet) terimi kullanılmakla birlikte kastedilenin halk olduğu açıktır.⁵ Çünkü soyut olan ulusun somut bir işlem yapması söz konusu olamaz. Dolayısıyla yöneten ya da son karar veren somut bir varlık olan halk olmalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Atatürk'ün istediği halkın yöneten durumda bulunmasıdır. Bu gerçekleştirilemezse – sosyal ve coğrafi nedenlerden ötürü – "hiç olmazsa" tabirine dikkat edilmelidir. "Hiç olmazsa devletin son iradesini yalnız millet ifade etmelidir..." şeklindeki Atatürk'ün sözlerinde ve demokrasi tanımında halk egemenliğine güçlü bir vurgu görölmektedir.

Demokrasiyi yeniden değerlendirip kurmaya çalışan görüşlere baktığımızda, "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesinden "egemenlik kayıtsız şartsız siyasi iktidarındır" ve sonuçta "...iktidar partisi liderinindir" yani "egemen" iktidar partisi lideridir ya da demokrasi, "genel başkan hakimiyeti"dir.(Savaş, 1997: 13) biçiminde saptamadan hareket ettikleri görülecektir. Ekonomik iktidarın siyasi iktidarla birleşmesi kişi hürriyetleri için gizli bir tehdit olarak da değerlendirilmektedir. Bu durum halk egemenliği ilkesinin zedelenmesi olarak da anlaşılabilir. (Canıklioğlu, 1998: 36) Demokrasinin hem amacı hem de özü "halk egemenliği" ilkesine dayanmaktadır.(Savaş, 1997: 3)

⁵ "Türk Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk ulusu denir." Atatürk'ün bu sözü de göstermektedir ki Atatürk halk ve ulus kavramlarını bazen birbiri yerine ya da aynı anlamda kullanmaktan kaçınmamaktadır. Bkz. (OZANKAYA, 1983: 95); "Ulusun ne olduğunu açıklarken demiştim ki, Türk ulusu halk yönetimi olan cumhuriyetle yönetilir bir devlettir". Atatürk bu sözü ile milli egemenliğin halkın elinde olduğunu vurgulamaktadır. Bkz.(OZANKAYA, 1984: 59); Benzer bir yaklaşımla 1958 Fransız Anayasası'nın 3. maddesinde de göze çarpmaktadır. "Milli egemenlik, bunu temsilcileri ve referandum vasıtası ile kullanan halka aittir." Bkz. (YÜCEL, 1988: 19)

Halk egemenliğinde ulus egemenliği ilkesinden farklı olarak egemenliğe sahip olan gerçek fiziki varlığa sahip olan halk, yani vatandaş kitlesi, gerektiğinde kendi iradesini aracısız ve direkt olarak açıklama imkanına sahiptir. Bu bakımdan halk egemenliği, referandum, halk oylaması, plebisit ve halkın kanun teklifi gibi yarı doğrudan demokrasi yöntemlerinin kullanılmasına da elverişlidir.(Kapani, 2001: 74; Yavuz, 2000: 68; Gözübüyük, 2000: 70) Halk egemenliğini gerçekleştirmeye imkan tanıyan yarı doğrudan demokrasinin ulus egemenliği anlayışının bir sonucu olan temsili sisteme göre daha üstün olduğu söylenebilir.(Teziç: 2003: 237)

ULUS (MİLLET) EGEMENLİĞİ

Ulus egemenliği kavramı, egemenliğin tüm ulusa ait olması demektir. Buradaki “ulus” kavramı, sadece belirli bir zamanda yaşayan fiziki varlık olarak halkı değil, halkı da içine alan, geçmişten geleceğe uzanan manevi ve tüzel (hukuki, siyasi) bir varlığı anlatır. Bu bakımdan halk egemenliği ve ulus egemenliği kavramları birbirinden ayrılır.(Demir, 2005: 37)⁶ Egemenliğin sahipliği rolünü oynama açısından bakıldığında soyut olan ulus kavramı somut olan halk kavramına göre daha elverişlidir. Bu sayede devletin somutta kullandığı yetkilerin ulusun isteklerine uygun olduğu da varsayılabilmektedir.(Eroğul, 2000: 8) Ayrıca ulus egemenliğinde “milli irade”, milleti oluşturan kişilerin iradesinden ayrı ve onların iradelerine üstün bir irade olarak karşımıza çıkmaktadır.(Sarıca, 1969: 183)

Ulus egemenliği anlayışında, Fransız İhtilali’nde önemli bir yeri olan Sieyes’in görüşlerinin etkili olduğu söylenebilir.(Hakyemez, 2004: 67; Eroğul, 2000: 25) Ulusu bir bütün olarak ele alan Sieyes’in bilinmesi kamu hukuku açısından da oldukça önemlidir. Kimilerine göre 1789 – 1799 büyük Fransız Devrimi Sieyes ile başlar ve Sieyes ile biter.(Akın, 1987: 174-175) Bu nedenle Sieyes’in görüşlerine yer vermek önem arz etmektedir.

Sieyes’e göre ulus, ayrı ayrı sınıflardan oluşmaz ve herkesin katıldığı, ayrıcalıkların göz önünde tutulmadığı bir topluluktur.(Akın, 1987: 180) Sieyes’e göre her işi yapan halk,⁷ toplumun bütün işlerini gördüğü, bütün ağırlıklarını çektiği halde, halkın sırtından geçinen bir azınlığın yani soylular sınıfının baskısı altındadır. Bunun için bu sınıfın dışında kalan halkın Genel

⁶ Ali Fuad BAŞGİL, meclisin temsili niteliğinden söz ederken milleti şu şekilde tarif etmektedir. “millet...yalnız yaşayan vatandaşlar camiasından ibaret değildir. Millet, ebediyete doğru durmadan akan bir ırmak gibi, bütün geçmiş ve gelecek nesilleri ihtiva eden bir mefhumdur.” Bkz: (BAŞGİL, 1939: 55)

⁷ Burada kullanılan halk tabiri, halk egemenliğinin açıklanmasında kullanılan ulusun (milletin) hâl’de yaşayan kısmı değildir. Aristokratların ve milli gelirin çok büyük parçasını elinde bulunduran burjuvanın dışında kalan yoksul çoğunluktur.

Meclis'te bile kendini doğru dürüst temsil ettirmeye hakkı yoktur. Temsilci diye ortaya çıkanlar da halkı değil, çıkarlarını düşünür ve soylular meclisine katılmak için her Şeyi yapabilirler. Ayrıca halk, kendi temsilcilerini seçmekte zorlanacak ve derebeyinin adayına oy verecektir.(Akın, 1987: 182-183)

Soyluların oluşturduğu meclis ile soyluların dışında kalan halkın oluşturduğu meclisin ortak bir iradede birleşemeyeceği ve halkın oluşturduğu meclisin de Genel Meclis'i kuramayacağı için halkın "Millet Meclisi"ni kurması gerektiğini söyleyen Sieyes, Anayasanın da kuvvetler ayrılığı ve temsil esasına göre düzenlenmesini savunur. (Akın, 1987: 184) Sieyes, halkın Genel Meclis seçimlerinde kendi istediği adayları seemeyeceğini iddia ederken, Millet Meclis'inde kendi istediklerini nasıl seçeceği konusunu cevaplamamıştır.

Sieyes, halkın ancak temsilcileri aracılığıyla herhangi bir işlemde bulunabileceğini, temsilcilerini seçen halkın görevinin ve devlet yönetimine katılma hakkının, ancak bir sonraki seçimde yeniden mümkün olacağını ifade etmektedir.(Hakyemez, 2004: 67) Temsili sistemi savunmak ve meşulaştırmak için Sieyes yönetici olmanın yetenek gerektirdiğini ve yöneticiliğin temsile dayanan, seçkinlerin –aktif vatandaşların-başarabileceği bir görev olduğunu iddia etmektedir. Sieyes, aktif ve pasif vatandaşlar ayrımını ilk defa ortaya koyarak burjuva düzenini de hukukileşirmiştir.(Sarıca, 1969: 109-110)⁸ Ulus egemenliğinin bu Şekilde sağlanacağını söyleyen Sieyes, demokrasiden yana değil, aksine oligarşiden yana bir fikir adamıdır.(Akın, 1987: 184) Ayrıca Sieyes'in de kabul ettiği gibi, kendi istediklerini seçememe tehlikesi ile yüz yüze bulunan halkın sadece seçimlerde hatırlanması, seçimlerin burjuvazi ve soyluların egemen olduğu bir meclise imkan vermesinden ötürü, kendi isteklerine aykırı kararlar alabilecek olan temsilcilerin, temsil sistemiyle halkı baskı altında tutabilmesini de mümkün kılmaktadır.

Bu dönemde kültür bakımından soylulardan pek farkı bulunmayan burjuvazi, köylü ve işçilere yukardan bakmaktadır.(ok, 1980: 14) 1789'la birlikte siyaset sahnesinde etkin durumda olan burjuvazi, halk egemenliği kendi çıkarlarına çok fazla hizmet etmediğinden dolayı kendi çıkarları için daha uygun olan ulus egemenliğini getirmek istemiştir.(Hakyemez, 2004: 67) Aşağı tabaka olarak gördükleri halkın korkusu altındaki burjuvazi, halk egemenliğinin somut yapısını kendisi için tehlike olmaktan uzaklaştırmak

⁸ Bu ayrım burjuvanın isteklerine de uygun gelmektedir. Burjuva açısından tabii ve medeni haklar alanındaki eşitlikten daha çok siyasal katılım hakları önem taşımaktadır. Eski rejim devrildiği için halka ihtiyacı kalmayan burjuva, yasama meclislerindeki çoğunluğunu korumak ve siyasal egemenliğini sürdürebilmek amacıyla, halkın çoğunluğunu siyasal hayattan uzak tutacak yollara da başvurmuştur. Daha geniş bilgi için bkz: (Karamustafalu, 1970: 66 – 67)

amacıyla millet kavramını getirerek bu kavramın soyutluğunda kendisini düzlüğe çıkarmıştır.(Burdeau, 1964: 13) Burjuvazi, ulus egemenliği kavramının arkasına sığınarak ve adeta bu kavramı bir silah gibi kullanarak halkın büyük bir kısmının, egemenliğin kullanımına katılımını engelleyebilecektir.(Sarıca, 1969: 184) Bu tür demokrasi aslında burjuvanın hükümetini ve devletini kurma ve koruma süreci olmuştur. Ekonomik ve sosyal yönden zayıf halkın devletten uzak kalmasına hizmet etmiştir.(Savcı, 1974: 61) Kant tarafından “tasavvur edilebilen en büyük despotizm” olarak nitelendirilen ve halkı yeterince çağdaş kabul etmeyen paternalist anlayış⁹ açısından yönetim, “demos”(halk) a bırakılmayacak kadar ciddi bir işittir.(Arslan, 2005: 369)

Ulus egemenliği anlayışı da halk egemenliği ilkesinde olduğu gibi temsil nedeniyle, uygulamada çoğunluk iradesine hem de Meclis çoğunluğu iradesine dönüşeceğinden, çoğunluk diktatoryasına kayabilir.(Hakyemez, 2004: 68) Ancak, halk egemenliğinde Meclis iradesi halkın iradesine ters düşerse, yarı doğrudan demokrasinin kurumları olan halk girişimi, halk vetosu ve referandumla bunun önü alınabilir.

Ulus egemenliği ve temsili sistem klasik demokrasinin yaklaşık iki buçuk asırlık gelişiminde önemli roller oynasa da artık yerini halk egemenliği anlayışına terk eder durumdadır. Modern yazar ve düşünürler, ulus egemenliği anlayışını görünüşte demokratik fakat gerçekte hiçbir şekilde demokratik olmayan ve “autocratie” de dahil olmak üzere her türlü hükümet sisteminin meşruluğunu açıklamaya hizmet edebilecek bir doktrin olarak kabul etmektedirler.(Arsel, 1968: 72) Modern anayasa hukukçuları ve siyasal bilimcilerden birçoğu, ulus egemenliği anlayışını, doğrulanmamış ve doğrulanması mümkün olmayan bir anlayış olduğu iddiası ile eleştirmişlerdir.(Kapani, 2001: 79) Egemenliği kullanan yöneticilerin kendilerini şu veya bu şekilde “milletin temsilcileri” göstermeleri ve bunda başarılı olmaları halinde, bir diktatörün, bir zenginler veya aydınlar sınıfının veya bir çoğunluğun idaresinin meşruiyeti kolaylıkla sağlanmış olacaktır ve olmuştur. Nitekim Fransa’da burjuva sınıfının idareyi ele alması, 1791 kraliyet rejiminin ulus egemenliği esasına dayanması, Napolyon’un aynı prensipten faydalanması bunun açık bir şekilde delilleridir.(Arsel, 1968: 72) Ulus egemenliği anlayışı, “parti disiplini” ve “lider sultası” düşünüldüğünde, parti ya da partilerin üst yöneticilerinin ya da tek başına parti liderinin iradesine dönüşebilmektedir. Bu durum demokratik teori açısından açıklanması zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.(Hakyemez, 2004:

⁹ Paternalizm ya da babacılık, devletin türlü sınıflar üzerinde babalık ederek bu sınıflar üzerinde denge kurmaya çalışma işlemi olarak tanımlanmaktadır. Bkz: <http://www.tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA> (28 Nisan 2007)

69) Halk egemenliği anlayışına karşı çıkanların öncelikle ve daha güçlü bir şekilde ulus egemenliği anlayışına karşı çıkmaları gereklidir. Halk çoğunluğunun karar almasını eleştirenler parti liderinin halk çoğunluğu adına karar almasına sessiz kalmamalıdırlar.

Halkın kendi adına karar vermesi ile setiklerinin halk adına karar vermesinin hangisinin mantıklı olduğu tartışılamayacak kadar açıktır. Halkın önünde ücretini kendisinin ödeyeceği 1 lira değerinde çekirdek yemek ya da ücreti başka bir devletin yardımı ile karşılanmak koşuluyla 10 lira değerinde fıstık yemek seçenekleri olduğunu düşünelim. Eğer başkasının yardımı ile fıstık yemektense ücretini kendim verir çekirdek yerim derse halk bunu halk egemenliğinde kendisi seçebilecektir. Ancak, halk çekirdek yemeyi isterken yönetenler eğer fıstık yemenin halk için daha iyi olduğunu düşünüyorsa ulus egemenliğinde fıstık yeme kararı meclisten çıkacaktır. Kendisi adına karar verilen halk ise hiçbir şey yapamayacaktır. Halkın yararına olana karar verme hakkı öncelikle halka ait olmalıdır. Demokrasilerde eğer bir yanlış yapılacaksa bu yanlış halk yapmalıdır. Halkın istemediği bir yanlış yapma hakkı temsilcilerin elinde bulunmamalıdır.

Ancak bu iki teorinin pratik alanda birleştirilerek ve kaynaştırılarak kullanımı da göze çarpmaktadır.(Yavuz, 2000: 68) Ayrıca ulus egemenliği anlayışının milletle halkın farklı kavramlar olduğundan yola çıkılarak açıklanmasının günümüzde mümkün olmadığı görüşünü savunan hukukçular da söz konusudur. Bu hukukçulara göre demokratik gelişme sonucu, millet ve halk kavramları arasındaki fark önemini kaybettiğinden ulus egemenliği ile temsili rejim arasındaki mantıksal ilişki zayıflamıştır. Ulus egemenliğinin kabul edildiği birçok ülkenin anayasasında halk egemenliği anlayışının bir kurumu olan halkoylaması (referandum) araçları da kullanılmaktadır. Nitekim 1982 Anayasası, benimsemiş olduğu ulus egemenliği prensibine rağmen, Türk anayasa hukukunda ilk defa saf temsili rejimden ayrılarak, halkoylaması kurumuna yer vermiştir. 1987 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle, halkoylamasının anayasa değiştirme sürecindeki etkinliği artırılmıştır.(Özbudun, 2004: 83-84)

Bütün farklılıklarına rağmen halk egemenliği ve millet egemenliğinin esasta aynı işlevi gördüğu de söylenmektedir.(Erdoğan: 2005: 222) Nitekim bazı yazarların ulus egemenliğinden söz ederken halk egemenliğini yok saymaları ya da halk egemenliği anlayışını ve halk egemenliğinin kurumlarını ulus egemenliği anlayışından ayrı görmemeleri bu iki kavram arasında fark görmemelerinden kaynaklanmaktadır.

DEMOKRATİK EGEMENLİĞİN KULLANIM ŞEKİLLERİ

Egemenlik demokratik biçimde genel kabul açısından doğrudan, yarı doğrudan ve temsili demokrasi olmak üzere üç biçimde kullanılmaktadır. (Gözübüyük, 2000: 71; Yavuz, 2000, 73)

Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokraside halk, egemenliğini aracısız bir şekilde doğrudan doğruya kendisi kullanır. Genel kaniya göre doğrudan demokrasinin yani halkın egemenliğini kendisinin kullanmasının nüfus açısından büyük sayılara ulaşmış geniş devletlerde uygulanması pratikteki güçlükler nedeniyle olanak dışı olarak kabul edilmektedir.(Başgil, 1942: 17; Aliefendioğlu, 2005: 71; Yavuz: 2000: 73) Ancak ileri teknoloji özellikle de elektronik ve bilgisayar teknolojisindeki günümüz dünyasının ulaştığı yer açısından bakılacak olursa kalabalık toplulukları bir arada toplama ve iradelerini tespit etmenin kolay olmadığından söz edilmesi zorlaşmaktadır.¹⁰ Ayrıca bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, demokrasinin biçimini ve gelişimini etkileyeceği de açık bir şekilde görülmektedir.(Sağır, 2004: 12)

Günümüzde elle yapılan birçok işlem -seçim işlemleri- elektronik ortama taşınmaktadır. Bilgi alış-verişi başta olmak üzere her türlü iletişim de elektronik ortamda yapılabilmektedir.(Biçkin, 2006: 109) Çağımızın ve ülkemizin iletişim araçları millet ya da halkın iradesini açıkça ifade etmesi için yeterlidir. Türk vatandaşlarının çok büyük bir kesimi de kendisine iletilecek bilgileri tahlil edecek ve sonuçlandıracak olgunluğu da sahiptir.(Önen, 1996: 401)

Doğrudan demokrasinin en önemli savunucusu Rousseau'ya göre, yasama yetkisi mümkün olduğu ölçüde devredilmemeli ve halk tarafından kullanılmalıdır. Yürütme ve yargı fonksiyonları ise temsili organlar tarafından yerine getirilebilir. Bu fonksiyonların halk tarafından kullanılması zorunluluğu yoktur.(Demir, 1998: 2)

Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi şekli, temsili demokrasinin eksikliklerini giderme amacını taşır ve bu eksiklikleri önemli ölçüde giderir.(Başgil, 1942: 17) Yarı

¹⁰ Özellikle kredi kartları ile alışverişin yaygınlaşması, gelişmiş toplumlarda paranın kullanımının kredi kartlarıyla yer değiştirmesi, elektronik imzanın yaygınlaşması, e-devlet uygulamaları göstermektedir ki, teknolojinin kullanımı, vatandaşların ayrı yerlerde hatta ülke sınırları dışında olmaları halinde bile karar mekanizmasına katılımlarını saniyeler ölçüsünde kolaylaştırabilecektir.

doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin uzlaşımı veya karışımı olarak da ifade edilebilir. Egemenliğin bu tür kullanımında, temsili sistemin -halkın seçtiği parlamentonun kanunları yapması- uygulanmasının yanında önemli konularda halkın doğrudan kararları kendisinin alması söz konusudur.(Gözübüyük, 2000: 72; Teziç: 2003: 232) Hukuki temeli açısından halk egemenliği anlayışına dayandığı söylenebilir.(Gözübüyük, 2000: 70-72; Teziç: 2003: 232)

Temsili demokrasinin eksikleri nedeniyle 19. yüzyıl sonlarından başlayarak günümüze kadar gelen gelişmeler, “saf temsili temokrazi” anlayışının terk edilerek “yarı doğrudan demokrasi” uygulamalarının kademeli olarak yerleşmesine neden olmaktadır.(Demir, 1998: 5) Bu egemenlik kullanımı şeklinde, seçilmiş parlamentonun egemenliğin yasama yetkisini kullanmasının yanı sıra, halkın egemenliğin kullanılmasına katılması da üç yöntemle sağlanmaktadır: Halk girişimi (halkın kanun teklifi), referandum ve halk vetosu.(Başgil, 1942; 17; Gözübüyük, 2000: 72; Teziç: 2003: 232)

Halk Girişimi

Seçme yeterliliğine sahip belli sayıda vatandaşın imza toplayarak anayasa ya da kanun çıkarılması ya da değişikliğini önerme yetkisine “halk girişimi” (halk teşebbüsü) adı verilmektedir.(San, 1974: 65; Soysal, 1997: 179; Gözübüyük, 2000: 73) Yasama organı halkın bu teklifini müzakere etmek zorundadır. Müzakere sonucu reddederse halk, teklif ettiği kanunu, doğrudan doğruya oya sunarak kabul veya reddedebilir.(Özer, 2005: 86) Böylece halk “yasa yapanın” yerine geçmektedir. (Demir, 2005: 59) İsviçre ve İtalya’da uygulanan bu sistem California gibi federe devletlerde de uygulanmaktadır.(Yavuz, 2000: 74) Özellikle yarı doğrudan demokrasiyi benimsemiş olan ABD ve İsviçre’de, halkın yasama faaliyetine katılmasını sağlayan bir yöntem olan halk girişimi yöntemi, etkili ve geniş bir uygulama bulmaktadır.(Demir: 1998: 6) Federal Almanya’nın bazı eyaletlerinde halk girişimiyle parlamentoların feshi dahi söz konusu olmaktadır. Bu anlayışa göre egemenliğin kullanılması sadece seçimle olmaz, parlamentoyu kuran halktır ve halk her zaman parlamentoyu görevden alabilir. (Karamustafaoğlu, 1982: 140)

Referandum

Referandum da denilen halk oylaması ise, anayasa ya da yasa konusunda bir yasama işlemi hakkında halkın oyuna başvurulmasıdır.(Gözübüyük, 2000: 72) Bu yolla halk, kendi seçtiği temsilcinin yaptığı kanunu kabul ya da reddetmektedir.(Demir, 2005: 59) Daha geniş bir tartışma ortamı oluşturması ve parlamentoları daha dikkatli davranmaya yöneltmesi nedeniyle anayasa değişikliklerinin halk oyuna sunulmasının yararlı

olabileceği düşünülebilir. Halkın anayasanın temel ilkeleri ile ilgili değişiklikleri kendisinin değerlendirip karara bağlaması amaca en uygun akılcı çözüm tarzıdır.(San, 1974: 70)

Referandum zorunlu ya da isteğe bağlı olabilir. Her iki durumda da kanunun meydana gelmesi için, yasa yapmanın iradesine “halk iradesinin” eklenmesi söz konusudur.(Demir, 2005: 59) Ayrıca “istişari referandum” ve “tasdik referandumu” şeklinde ikili bir ayrım da söz konusudur. Birincisinde karar vermeden önce halkın görüşüne başvurulmakta ve buna uyulmaktadır. İkincisinde ise alınan kararın ‘kabul’ veya ‘red’ edilmesi halktan istenilmektedir.(Özer, 2005: 85)

Halk Vetosu

Son olarak halkın belli sayıda imza toplayarak kendiliğinden harekete geçerek, yasama organınca kabul edilmiş bir kanuna “hayır” diyebilmesine halk vetosu denilmektedir.(Gözübüyük, 2000: 72) Halk vetosunun referandumdan farkı, referandum da kanun yürürlüğe girmemişken, halk vetosunda yürürlükte olan bir kanun söz konusudur ve uygulanması ertelenen bu kanun veto edilmez ise uygulanmaya başlamaktadır.(Demir, 2005: 60) Bu durum anayasalarda bir kanun ile gerçekleştirildiklerinden anayasa için de geçerli olmalıdır. Hatta halk için anayasa düzenlemelerine hayır diyebilmek yasal düzenlemelerden daha önemli olduğu için öncelikle anayasal düzenlemelere hayır diyebilme hakkı öne çıkmaktadır.

Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi ulus egemenliği ilkesinden kaynaklanmaktadır. Egemenliğin sahibi olan millet, egemenliğin kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devretmiştir.(Teziç, 2003: 222) Temsili demokrasi de egemenlik hakkının halkın seçtiği kişi ve kuruluşlar eliyle kullanılması söz konusudur.(Demir, 2005: 48) Teorik mantık temsili yapısından dolayı doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasi yerine temsili sistemi gerektirmektedir.(Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 111)

Temsili demokrasinin başlıca iki şekli bulunmaktadır. Seçmenlerin yalnızca yasama organı üyelerini seçtiği ve yasama organı üyelerinin yürütmeyi belirleyip denetlediği, yasamanın üstünlüğüne dayalı sistem ile seçmenlerin yasama organı üyelerinin yanında devlet başkanını da seçtiği, yasamanın üstünlüğünün dengelendiği sistem.(Gözübüyük, 2000: 72)

Temsili demokrasinin bir kriz içinde olduğu artarak dile getirilmektedir. Halkın seçtiği temsilcilerin ülkeyi yönettiği yaygın demokrasi şekli olan temsili demokraside(Bozkurt, 2006: 226) seçmen, yalnızca seçimlerde

hatırlanmaktadır. Temsilcileri seçtikten sonra seçmenler alınacak kararlarda ve çıkarılacak kanunlarda etkili olma imkanına sahip bulunmamaktadır. (Teziç, 2003: 222) Ayrıca seçim sonrasında halkın seçtiği temsilcilerin halkın isteklerine yabancılaşması da sıkça dile getirilen bir konudur.(Bozkurt, 2006: 226) Halkın iradesi ile bağlı olmayan temsilcilerin seçimi ile halk, artık yönetim alanı dışında kalmaktadır. Temsilcilerin yani araçların iradeleri her zaman halkın iradesi ile aynı değildir. İçte bu andan sonra halkın iradesi başkalaşır ve yer değiştirir. Halk ile yönetenler arasına ne kadar aracı girerse halkın gerçek iradesi o oranda değişime uğrar ve araçların bu farklılaşmadan çıkar sağlmasına neden olur. (Yavuz, 2000: 73-74) Üstelik bu temsilcilerin belirlenmesinde siyasal partilerin özellikle de parti liderinin önem kazanmasından dolayı(Gözübüyük, 2000: 72) halkın dışlanması söz konusudur ve seçmen iradesinin her olayda partisinin iradesi ile özdeşleştiği de söylenemez.(Yavuz, 2000: 74)

SONUÇ

Gelişmiş ülkelere bakıldığında halk egemenliği ilkesine uygun olarak yarı doğrudan demokrasinin kurumları olan referandum, halk girişimi ve halk vetosunun bulunduğu göze çarpmaktadır. Gelişen teknoloji ve eğitim düzeyinin artması temsili demokrasiden yarı doğrudan demokrasiye doğru bir evrimin varlığına da işaret etmektedir. 1982 Anayasası'nın referandum gibi halk egemenliği ilkesinin bir kurumunu öngörmesine rağmen temelde ulus egemenliği anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Egemenliğin kullanımında halkın seçimlerden seçimlere hatırlanması, teknolojinin ve ulaşım imkanlarının ve alternatif bilgiye erişim olanaklarının geldiği düzey dikkate alındığında Türk Halkı açısından oldukça olumsuz olarak değerlendirilebilir.

Tüm bunların ötesinde ve öncesinde egemenliği kullanan kişi ve kurumların halk adına verdikleri kararları halkın da denetlemesini sağlamak için yarı doğrudan demokrasinin kurumlarının yeni Anayasa'da (2008 Anayasası) düzenlenmesi yararlı olacaktır. Halk egemenliğinin Anayasa da yer almasının yararlı olacağını düşünmekle birlikte, milli egemenliğin halk egemenliği ile bağdaştırılmasının daha yararlı olacağını düşünenlerin görüşlerine katılarak halk egemenliğini milli egemenlikle bağdaştırarak 1958 Fransız Anayasası'nın 3. maddesine benzer bir şekilde "Milli egemenlik, bunu temsilcileri ve referandum vasıtası ile kullanan halka aittir" şeklinde bir düzenleme Anayasanın 6. maddesine getirilebilir. Ancak, sadece referandum yeterli değildir. Halk vetosunun ve halk girişiminin de Anayasada düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Anayasanın 6. maddesinin şu şekilde düzenlenmesi yerinde olacaktır: "Milli egemenlik, bunu temsilcileri, halk girişimi, halk vetosu ve referandum vasıtası ile kullanan halka aittir."

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKAD, M. (2006). “Türk Hukuk Tarihi Üzerine”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Maltepe Üniversitesi Yay., 2006/1, İstanbul
- AKIN, İ. F. (1987). *Kamu Hukuku*, Beta Yay., Beşinci Bası, İstanbul, Ocak
- ARSEL, İ. (1958). *Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 126, Ankara
- ARSEL, İ. (1968). *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Sıralar Matbaası, 2. Baskı, İstanbul
- BAŞGİL, A. .F. (1942). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Cilt: 3, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları, No: 10, İstanbul
- BAŞGİL, A. F. (1948). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Birinci Kitap Cilt:1, Fasikül:1, İsmail Akgün Matbaası
- BOGDANOR, V.(1999). *Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi*, Çev: PEKER B., KESKİNER L. ve YÜKSELÇİ, E, C: 1, Birinci Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara
- BOZKURT, V. (2006). *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Kitabevi Yay., Bursa
- BROWN, C. (2005). *Sovereignty, Rights and Justice (International Political Theory Today)*, Polity Press, Cambridge/Malden
- BURDEAU, G. (1964). *Demokrasi (Sentetik Deneme)*, (çev: Bülent Nüri ESEN), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 188, Ankara
- CANIKLIOĞLU, M. D. (1998). *Anayasa Arayışları ve Türkiye*, BDS Yay., İstanbul
- DEMİR, F. (1998). *Türkiye’de Siyasi İstikrar Sorunu ve Çözüm Yolları*, İzmir Ticaret Odası Yayını, No: 51, İzmir
- DEMİR, F.(2005) *Anayasa Hukukuna Giriş*, 6.Bası, DEÜ. Yay., İzmir, Mart
- ERDOĞAN, M. (2003). *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara
- EROĞUL, C. (2000). *Anatüzeğe Giriş (“Anayasa Hukukuna Giriş”)*, İmaj Yayınevi, 6. Bası, Ankara
- GEMALMAZ, M. S. (2003). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay., 4. Bası, İstanbul

- GÖZÜBÜYÜK, A. Ő. (2000). *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yay., 9. Bası, Ankara, Eylül
- GROTIUS, H. (1967). *Savaş ve Bariş Hukuku (De Iure Belli Ac Pacis)*, (Çev; Seha L. MERAY), Ankara Üniversitesi SBF Yay., NO: 222-204, Ankara
- HAKYEMEZ, Y. Ő.(2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Seçkin Yay., Birinci Baskı, Ankara, Mayıs
- HUNTINGTON, S F. (1991). *The Third Wave, Democratization in the Late Twentieth Century*, Univesity of Oklahama Press: Normon and London
- KABOĞLU, İ Ö. (2005). *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul
- KAPANİ, M. (2001). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, 13. Basım, Ankara
- KARAMUSTAFAOĞLU, T. (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 262, Ankara
- KARAMUSTAFAOĞLU, T. (1982). *Yasama Meclislerini Fesih Hakkı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., No: 465, Ankara
- KELSEN, H. (1942). *Law And Peace In International Relations*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Pres
- MUMCU, A. (1983). *Atatürkçülükte Temel İlkeler*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İkinci Baskı, İstanbul
- OKANDAN, R. G. (1976). *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay, İstanbul
- ÖZBUDUN, E. (2004). *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 8.Baskı, Ankara
- ÖZDAL, B. ve GENÇ, (2005). *M. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye – AB İlişkilerine Etkileri*, Aktüel Yay., İstanbul
- ÖZDEN, Y. G. (1994). *İnsan Hakları, Laiklik Demokrasi Yolunda*, Bilgi Yayınevi, Bilgi Yay., 1. Basım, Ankara, Nisan
- ÖZER, A. (2005). *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi Yay., Ankara
- PAZARCI, H. (2005). *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi Yayınları, Üçüncü Bası, Ankara, Mart
- SAN, C. (1974). *Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 85, Ankara

- SARICA, M. (1969). *Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul
- SAVAŞ, V. F. (1997). *Anayasal İktisat*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul
- SOYSAL, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, 11. Baskı, İstanbul
- TANÖR, B. ve YÜZBAŞIOĞLU, N. (2001). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul
- TEZİÇ, E. (2003). *Anayasa Hukuku*, Beta Yay., 8. Bası, İstanbul
- ÜÇÖK, C. (1980). *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Üçüncü Bası, Ankara
- YAVUZ, K. H. (2000). *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara
- YÜCEL, T. (1988). *1958 Fransız Anayasası*, Adalet Bakanlığı Yayınları

MAKALELER

- AKDOĞAN, C. (2003). “Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekatları İle Egemenlik”, *Askeri Adalet Dergisi*, S: 117, Mayıs
- AKKUŞ, S. (1995). “Modern Egemenliğin Doğuşu Pratik ve Kavramsal Belirlenme”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- AKKUŞ, S. (1998). “John Austin’de Hukuki Pozitivizmin ve Egemenlik Düşüncesinin Kaynakları ve Doğası”, *Hukuk Araştırmaları*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, C: 10, S. 1-3, 1996, İstanbul
- AKYOL, T. (2003). “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, *Anayasa Yargısı* 20
- ALİEFENDİOĞLU, Y. (2005). “Temsili Demokrasinin ‘Seçim’ Ayağı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 60, Eylül/Ekim
- ANAYURT, Ö (1998). “1876 Kanun-i Esasîyesi ve 1909 Değişikliklerinde Temel hak ve Hürriyetler”, *Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı I*, S.21
- ARSLAN, Z. (2005). “İki Tarz-ı Demokrasi: Avrupa Anayasası ve Türk Anayasası Üzerine Notlar”, *Anayasa Yargısı* 22.

- BAŞGİL, A. F. (1939). “Türkiye Teşkilat Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyeti ve Tabi Olduğu Hukuki Rejim”, *Cemil Bilsel’e Armağan*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul
- BİKİN, İ. (2006). “Elektronik İmza ve Elektronik İmza İle İlgili Yasal Düzenlemeler”, *TBB Dergisi*, Sayı: 63
- ÇEBİ, S. S. (1997). “Türkiye’nin AB’ne Tam Üye Olması Yolundaki Engeller” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ün. SBE.
- DAVUTOĞLU, A. (2003). “Küreselleşme ve AB - Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, *Anayasa Yargısı* 20, 2003.
- ERDOĞAN, M. (2005). “Egemenliğin Dünü-Bugünü”, *Hukuk ve Adalet Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6-7, Ekim
- KABOĞLU, İ. Ö. (1998). “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, *Hukuk Devleti*, (editör: Hayrettin ÖKÇESİZ), Afa Yay., İstanbul
- KILIKIRAN, O. (1990). “Lipson’un Demokrasi Kriteri ve Atatürk”, *AÜSBFD.*, C:45, No: 1-4
- KOÇAK, M. (2005). “İngiltere’de Parlamento ve Parlamentonun Egemenliği Doktrininin Tarihsel Kökleri”, *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Temmuz
- MOGOACH, D. (2002). “Egemenlik Kavramları: Devlet, Ekonomi ve Kültür Üzerine Tarihsel Yansımalar”, *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, (Der: E. Fuat Keyman), Everest Yay., İstanbul, Mart
- OZANKAYA, Ö. (1983). “Atatürk’ün Demokrasi Dersleri (I)”, *AÜSBFD.* C: 37, No: 3-4
- OZANKAYA, Ö. (1984). “Atatürk’ün Demokrasi Dersleri (II)”, *AÜSBFD.* C: 38, No: 1-4
- ÖKTEM, N. (2003). “Egemenlik, Hukuk Devleti ve Meşruiyet”, *Polis Dergisi* 159. Yıl Özel Sayısı, Yıl: 10, Sayı: 39
- ÖNEN, T. (1996). “Türk Anayasası ve Özellikle Adalet Reformu”, *Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı*, Yıl:2, Sayı:10
- ÖZER, A. (2003). “Hukuk Devleti”, *Polis Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 36
- ÖZKAN, G. (2002). “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, *2023 Dergisi*, Sayı: 16, Ankara,15 Ağustos
- SAĞIR, M. (2004).“ “Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, *Amme İdaresi Dergisi*, C: 37, S: 3,
- SAVCI, B.(1974). “Çağcıl Demokrasiyi Arayış”, *AÜSBFD.*, C: 19, No: 3-4
- SELÇUK, S. (2003). “Demokrasiye Doğru”, *Polis Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 36

- SEZER, A. N. (2000). “Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet SEZER’in Töreni Açış Konuşması”, *Anayasa Yargısı* 17, 2000.
- SOYSAL, M. (2003). “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, *Anayasa Yargısı* 20
- ŞAHİN, F. S. (2004). “Değişen Egemenlik Kavramı”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 443, Haziran
- TEZİÇ, E. (1990). “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *Anayasa Yargısı* 7
- TÜRK, Y. (2002). “Modern Devletin Oluşum Sürecinde Egemenlik Kuramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara,
- UYGUN, O. (2003). “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı* 20
- ÜNAL, Ş. (1996). “Demokrasi, Hukuk Devleti ve Yargı Bağımsızlığı”, *Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı*, Yıl:2, Sayı:10
- YAZICI, S. (2004). “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yetki ve Ayrıcalıkları: Sivilleşmeye Yönelik Anayasal ve Yasal Reformlar”, *Hukuk ve Adalet Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, Ekim-Aralık
- YÜCEL, Bülent (2006). “Westphalia Antlaşmasından Nice Antlaşmasına: Egemenlik Kavramının Tarihsel Seyri ve Bir Prototip Olarak Avrupa Birliği”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1-2